

Un mañuzo de recursos prá

clase de Gallego-Asturiano

↓ Aurora Bermúdez Nava

Condo empezaron el sou llabor nos centros d'enseñanza Primaria y Secundaria, os enseñantes de Gallego-Asturiano contaban, casi como únicos recursos, cuas ganas, a voluntá y el empeño d'entregarse al trabayo. Sin currículum oficial, sin materiales didácticos, houbo que botar mao da experiencia como docentes y echar a andar.

Condo fai xa oito anos se me presentou el oportunidá de dar clases de Gallego-Asturiano presentouseme tamén, xoncido a ella, un reto profesional al que nun sabía mui ben cómo m'iba enfrentar.

Axina me din conta de qu'a situación era máis complicada de lo se m'antoxaba al empezo: por un llao quería fer as cousas ben y darye al asignatura el trato riguroso que merece (sempre penséi qu'é úa gran responsabilidad y un honra mui grande poder enseñaryes a os nosos pequenos a llingua dos nosos maiores y conseguir que la sintan como súa); por outro, os nenos demandaban úas clases divertidas, orixinales, que nun yes supuxesen un esforzo máis al hora d'aprender y, pr'acabar d'embolortar as cousas, nun había un currículum oficial del asignatura y os únicos materiales didácticos disponibles eran os que foran amañando os meus predecesores, os maestros qu'empezaran a es-

colarización da fala poucos anos antias, y que pra min supuxeron úa axuda impagable.

É verdá qu'eu tría úa experiencia ás costas como maestra de Llingua Asturiana que me valú de muito, que me salvóu del naufraxio total como quen dice, pero tamén é verdá que nel caso del asturiano xa había muito camín andao, muitos materiales didáuticos publicaos, ¡se hasta xa había llibros de texto!, que nel caso del Gallego-Asturiano nun se podían nin soñar.

Pois con todas estas bringas tratéi eu d'ir texendo el cesto da mía práctica docente y enseguida xotiaron as dudas sobre se el que taba fendo era lo máis conveniente. Algúas d'esas dudas inda siguen ei, pero a outras fun topándoyes respostas y pararon de medrar.

Sumíuse por exemplo lamar d'axina el planteamiento de fer da clase de Gallego-Asturiano úa clase de llingua al xeito tradicional al que tamos avezaos: nun era posible dar explicacións e informacións teóri-

cas sobre gramática, ortografía, morfosintaxis, etc.; nun se podía pensar nos socorridos dictaos, nos exercicios d'inventar frases cuas palabras novas del vocabulario da unidá, nas redaccións sobre temas d'interés ou nas traducións dos correspondentes textos porque os nenos rechazaban de plano estas xeiras.

Ellos tían mui claro qu'iban a clase de fala pra pasallo ben, pra fer algo distinto, y eu tía mui claro qu'ademáis tían qu'aprender, asina que nun quedaba máis remedio qu'atopar os recursos, as estratexas pr'axugar os dous oxetivos. Por suposto qu'eu sabía que nun iba inventar nada y que nun podía esquecer dafeito esas prácticas ás que fixen referencia nel párrafo anterior, pero tía qu'atopar a manera de combinallas con outras actividades qu'a os nenos yes resultasen motivadoras, que yes entrasen pollos oídos, vaya.

Lo que pretendo con este modesto artículo é contar a mía experiencia neste sentido y, de paso, mostrar a posibilidade d'usar un mañuzo de recursos y estratexas al alcance de cualquera pra trabayar nel aula de Gallego-Asturiano. Vaya xa por delante el meu convencemento de que cualquier recurso que consiga qu'os nenos s'espresen oralmente ou por escrito na nosa fala é válido y se ademáis consigue que lo fagan con gusto, entoncias el recurso é bon.

En todos estos anos eu fun descubriendo distintas posibilidades, úas miyores y outras máis ruías: a poesía, a expresión plástica en xeneral, el cómic, os contos, as salidas didácticas al entorno ou el entorno que s'achega al aula, el teatro, el teléfono, a cocía, as imáxenes en xeneral, a radio, os xogos, etc. y un pouco d'imaxinación y d'humor pra ir achegando a os nenos, por exemplo, ás normas d'apostrofación ou as contraccións.

Os pequenos xa tein na cabeza, ou pollo menos os maestros intentamos que las teñan, un bon feixe de normas d'ortografía en castellano, asina que nun tían mui dispostos a aprender outras poucas en gallego-asturiano, pero, en cambio, escuitan de mui búa gana a historia del

“FARTÓN”: El fartón sempre ten fame, en contacto ye deixin....¡come!

Naturalmente

el “fartón” é el apóstrofe, un personaxe morto de fame que vive sempre entre lletras, nos libros, periódicos, revistas, etc. y que por acio d'esta fame de can que sinte come lo que ten a mao, ou sía, lletras.

Peró nun pode comer todas as lletras, as consonantes son muito máis fortes qu'él y nun é quén a papallas, asina que ten que conformarse comendo ás vocales.

Por suposto qu'os nenos nun son tontos y enséñada se dan conta de que nun come a todas as vocales y preguntan a cuáles come y cómo las pode comer. É el momento d'explicar as normas d'apostrofación seguindo sempre col argumento del noso personaxe protagonista.

Cúntaseyes entoncias que namáis pode atacar ás vocales qu'aparecen nas palabras **DE, QUE, PRA, PA, ME, TE, SE, CHE, sempre qu'a palabra seguinte empece tamén por vocal ou h muda**. Xa se poderá imaxinar que nun s'explican todos os casos d'úa sentada, senón que cada día se vai presentando ún y asina, pouco a pouco, van conociendo todas as posibilidades d'apostrofación qu'esisten na fala.

Úa pequena axuda pra que nun yes esqueiza ningúna poden ser as regras nemotécnicas, a expresión **pra que de** ou a palabra **méteseche**; el fartón méteseche entre as lletras y esto que che tou contando méteseche na cabeza y nun ch'esqueice xa nunca máis.

Pra tratar as contraccións falamos das **“PALABRAS DE GANCHETE”**.

Hai algúas palabras que se volven tollas por tar xuntas, tanto que sempre van mui apegadas úa al outra, como condo dúas personas pasían de ganchete y nun sabes ben cuál é el brazo d'úa y cuál el del outra, parece que son úa sola persona. A estas palabras costaba tanto caro distinguillas que se chegaron a xuntar y formaron úa sola palabra.

Como pasaba cua apostrofación vanse introduciendo axeitín os diferentes ca-

Xugando á patefa. Dibuxo de José M. Legazpi (1980).

Pódense introducir na clase xogos tradicionais que muitas veces os nenos nun conocen como a patefa, a pionza, as chapas...

sos de contraccións, empezando polos máis coñecidos e tamén máis asomeños ao castellano **al, del, nel...** pra seguir por outros propios do gallego-asturiano.

Outros aspectos que teñen que ver coa ortografía, por exemplo, tratéi d'afianzallos enchendo o aula de carteles nos que aparecen as palabras que m'interesaba qu'aprendesen. É o caso das palabras **SOI, HOI, FOI, MUI, HAI**, qu'al contrario de lo que pasa no castellano nun acaban en y grega, senón en i latina. A base de vellas escritas na parede algún acaba escribindolas ben.

De todos é sabido qu'a os nenos yes gusta xogar e é fácil aproveitar esa inclinación natural pra trabayar el vocabulario novo que se ve aprendendo e, dependendo da edá, practicar no aula diferentes xogos: "*al andruño, abre el puño*" pr'aprender os números, *as palabras encadenadas, el scatergoris, el pasa palabra, os dominós (por exemplo de números e animales), as lleirías*, etc.

Pode combinarse el xogo e a expresión plástica, xa que se son ellos mesmos os que pintan e recortan el dominó ou el tableiro e as fichas pra xogar ás lleirías, van sentirse muito máis interesaos e satisfechos e nun yes van esquecer as novas palabras qu'aprendan col xogo.

Tamén se poden introducir na clase xogos tradicionais que muitas veces os nenos nun coñecen e a os que despós s'aficionan: a pionza, a patefa, as chapas, xogos e cancións de corro, a pita polaina, etc.

Á maioría dos nenos gústanyes **os cómics** e disfrutan muito lléndolos. Úa maneira d'aprovetar esto é presentaryes tiras de cómic ou foyas enteras d'úa historieta cos bocadillos valleiros e pedirytes qu'imaxinen lo que pasa na historieta e lo que tarán dicindo os personaxes. Poden fer este llabor individualmente ou por parexas, incluso en equipos pequenos, e, desde lo teñan feito, cada ún enseñará a os demais compañeiros el resultado de lo que discurríu. Se se considera adecuado, pr'acabar, poden enseñarseyes os textos qu'aparecían nos bocadillos orixinales.

Un paso máis pra trabayar el cómic consiste en pidirytes que plasmen usando viñetas un conto ou un

Conocendo a xeografía d'Asturias

relato breve que se faga no aula. Suele axudaryes el feito de que s'estableza un número mínimo de viñetas e tamén yes resulta miyor fello en equipo.

Condo son capaces de contar úa hestoria ayía xa se yes pode suxerir qu'inventen ellos a súa propia historieta. É úa xeira complexa, porque teñen qu'escoyer os personaxes, diseñallos, pensar el guión e redactar os textos, pero os resultados en muchos casos son espectaculares e mui gratificantes pra todos.

As situacións da vida de cadaldía poiden no alcance recursos estimulantes e nada complicaos de conseguir. **El teléfono** é un aparato tremendamente familiar pra os nenos e que, no aula, yes axuda a perder a vergonza. Distribuíndolos por parexas podemos pidirytes qu'inventen conversacións telefónicas que despós terán que dramatizar delante dos compañeiros. Hai muitas posibilidades, por exemplo poden escoyer situacións da súa vida cotidiana na que chaman por teléfono a daquén real (un parente, un amigo, el monitor d'actividades extraescolares,...). Pra empezar teñen que poñerse d'acordo col compañeiro, despós discurrir a conversación, escribilla (respectando as normas establecidas pra un diálogo) e, pr'acabar, intentar memorizalla e representalla delante d'un público entregao que son os compañeiros.

Outra alternativa é pidirytes qu'asuman a personalidade d'outros e seguir el mesmo proceso. Poden ser el paciente que chama al centro de saúde pra pedir consulta e a persona que ye dá cita, un turista e el encargado da oficina de turismo, un viaxeiro e a axencia na que quer reservar el sou billete, etc.

A todos nos gusta comer e a os nenos chámayes muito a atención todo **el que ten que ver coa cocía e a manipulación d'alimentos**, por eso pode ser un recurso mui válido.

Podemos escribir úa receta de cocía e despós elaboralla e ¡cómo non!, comella. Os fereixolos, as tartas, as rosquíñas d'anís teñen un éxito bárbaro.

Podemos amañar a carta d'un restaurante imaxinario e xogar despós a ser clientes e camareiros d'ese local. Podemos fer un llibro de cocía nel que cada alumno aporte úa receta, a que máis ye guste a cada ún, por poñer un caso. Podemos incluso inventar algúa receta máxica pra úa ocasión especial;

Os nenos trabayando na clase

El aprendizaxe del Gallego-Asturiano debe tar enreizao nel coñecemento del entorno y as visitas didácticas son el miyor recurso. Na imaxen, el "Museo de la Emigración y la Instrucción Pública" en San Llouguís (Bual)

deuse el caso d'inventar us fereixolos y úa tarta col poder de conseguir a paz.

Xa mencionéi antias que se un neno construye el sou propio dominó ou cualquier outro xogo se sente muito máis orguyoso y aprende miyor, por eso eu recorro en muitas ocasións ás actividades plásticas pra llograr os meus oxetivos: fer úas mariquitas cuas prendas que vistían el home y a muyer pr'aprender as pezas da indumentaria tradicional, dar vida a os personaxes d'un conto modelándolos en plastilina ou fendo títeres de varilla pra despós representallo, amañar un mural todos xuntos sobre as cousas que pasan na primavera, fer úa corrada de cartulina cos animais que viven nella, preparar un marcapáxinas especial pral día das lletras, fer un cabás de cartulina y meter nél os materiais que se llevan á escola, construír a maqueta d'un cabazo ou d'un hurro, son actividades que yes permiten miyorar a súa autoestima, a motricidá fina y grabar na memoria el novo vocabulario que trabayamos na cada úa d'ellas.

Eu nun podó entender el aprendizaxe del gallego-asturiano sin qu'este tia enreizao nel entorno y nel coñecemento del mesmo, fundamentalmente dos sous aspectos socioculturales, por eso, sempre que podó, programo visitas didácticas que nos permiten afondar neste coñecemento. A terra d'Entrambasaguas ofrécenos un montón de posibilidades y el resto d'Asturias muitas máis inda.

Como mostra pódese dicir que visitamos a "Casa da apicultura" nel conceyo de Bual, el "Conxunto etnográfico dos Teixóis" en Taramundi, el "Museo etnográfico de Grandas de Salime" y el "Castro del Chao Samartín" nel mesmo conceyo, y tíamos programada úa visita al "Museo del bosque" en Muñalén (Tinéu).

Non sempre podemos salir da escola ver lo que queremos, pero sí podemos atopar a manera de qu'el entorno s'achegue á escola organizando algúa mostra, por exemplo sobre productos del outono, oficios tradicionales y as ferramentas que s'utilizan en cada ún d'ellos, ou árboles da zona.

Tamén podemos invitar al aula a personas que sían búas conocedoras de temas concretos pra que nos transmitan lo que saben, a súa esperiencia sempre valiosa: un guarda rural que sabe muito da fauna da comarca y qu'ademáis ten fotos asgaya, un marineiro que sabe máis que naide d'artes de pesca, un mulleiro, un ferreiro, etc.

Descubrín tamén qu'el teatro pode ser ua ferramenta fantástica pra miyorar a expresión oral y pra ter a os nenos motivaos. Xa se poderá entender que falo d'obrías de teatro curtias y sin pretensións lliterarias importantes, tamén quero deixar craro que dá muito trabayo preparar a representación, ensayar, etc..., pero compensa condo ves cómo nenos tímidos ou con úa competencia oral probe consiguen superar a vergonza y as dificultades y dicir el sou testo con soltura y búa entonación.

Personalmente soi úa apasionada da poesía y siempre me deu congoxa ver cómo muchos nenos la rechazan ou nun s'interesan por ella, a lo miyor por eso tamén tratéi de sacarye partido. Nun hai, de momento, poesía pra nenos en gallego-asturiano, asina que nun tía muchos modelos qu'ofreceryes, pero empezamos por fer cousas facilias como pareaos ou rimas sinxellas pr'algúa ocasión especial.

Tamén probéi a daryes algúa poesía amañada pra úa unidá didáctica en concreto y trabayar sobre ella: recitallo, analizar lo que cunta, fer dibuxos que refle-

xen lo que dice el texto, etc. Fixemos eso por exemplo con úa poesía sobre el outono (y vaya por delante qu'è mui mala, però valíame pra describir un pouco as características d'esa época del ano, os aspectos qu'eu quería trabayar nel aula) y despós, cono chegóu el inverno, os propios nenos, con un pouco d'axuda, discurriron na clase outra poesía sobre esa estación.

EL OUTONO

Pouquinín a pouco
chega úa estación
na qu'os paisaxes
cambían de color.

Os praos tán verdes,
el monte marelo,
os cielos tán grises,
asoma el Nubreiro.

Chove muitas veces,
xipra un vento tolo,
nel pico dos montes
vemos neve y todo.

Muitos paxaríos
fain un largo viaxe,
buscan el bon tempo,
van sin equipaxe.

Outros animais
déitanse a durmir,
mentras haxa frío
nun queren salir.

A terra dá frutos
qu'hai que recoyer,
preparate os cestos
y vamos a ver:
hai noces, mazás,
figos y castañas,
tán maduros el meiz
y as avellanas,
el pan de colobra
medra sin parar,
as uvas na viña
temos que pañar,
as fabas pral pote
na casa han a tar.

TEMPO D'INVERNO

Este inverno ta confundío
medran as flores
y fai pouco frío.

Mui poucas noites
houbo xeladas,
namáis cayéu

ua búa nevada,
outros anos chove muito
y este ano nun chove nada,
pode que sía por eso
que muita xente ta mala,
del gripe ou con un catarro
fungando mocos asgaya.

Algús días xipra el vento
y ponnos tolos un tempo,
vemos el mar enfadao
y os barcos tan amarraos.

Este inverno ta confundío,
nun nos fai falta a bufanda
y el paraugas ta esqueicío.

Xa sei que nun tein calidá, però tendo en conta qu'os autores da segunda son nenos de 2º de Primaria, que tein 7 ou 8 anos, nun creo que se yes poda pidir muito máis.

A naide ye pode esqueicer qu'os contos son un recurso imprescindible nas clases de llingua. Con ellos ábrese un mundo de posibilidades enorme que vai depender das edades dos nenos, das características del grupo, da intención cua que s'use el conto, etc. Un conto pode cuntarse, pode llerse, dramatizarse, representarse con títeres, ilustrarse, plasmarse como un cómic; pode contarse d'úa sentada ou manter a intriga cuntando ou llando un capítulo en cada sesión; poden buscarse alternativas y proponer a os nenos que ye inventen outros finais, daryes agá un cachín y pidiryres qu'imaxinen lo que pasa nesa historia...

Ademáis os nenos tamén poden crear os sous propios contos, individualmente, en equipos, por parexas; pódese fer un conto entre todo el grupo ou inventar hestorias disparatadas nas que cada ún aporta un pedacín pra seguir lo que xa empezaran os outros; en fin, qu'as posibilidades nun s'acaban nunca.

Nos dous últimos cursos descubrín el enorme poder motivador y as grandes posibilidades que ten dende el punto de vista didáctico a preparación y posterior grabación del guión d'un programa radiofónico. A radio como recurso didáctico é un mundo en sí mesmo que permite trabayar el aprendizaxe de cualquier idioma d'un xeito completísimo, interrelacionándolo ademáis con outras áreas del currículo y con distintos temas trasversales.

Peró como este artículo xa se ta allargando demasiao nun vou afondar nel proceso da preparación del guión radiofónico porque nun quero acabar aburrindo a naide.

Namáis me queda por dicir qu'éstas son agá algúas das posibilidades; que, por suposto, hai outras muitas y seguramente miyores y que lo ideal sería poder compartillas, poñellas en común, discutillas, porque sempre ven máis cuatro oyoos que dous y neste apasionante llabor nun se pode desperdiciar a experiencia de naide.

